QASHQADARYO VILOYAT SUV RESUSLARI

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 1-kurs talabasi
Qarshiyeva Nozliya Jontemir qizi
qarshiyevanozliya99@gmail.com

Annotatsiya*: Qashadaryo viloyati o'zbekistoning janubida joylashib, tog' va adirlari shuningdek, keng dash hududlari bilan ajralib turadi, bu yerda suv resuslari nafaqat aholiningxo'jaligi sanoti ichimlik suv ehtiyojini qondirish, balkiy qishloq xo'jaligi, sanoat, energetika hamda ekoologik muvzanatni ta'minlashda muhim o'rin egallaydi.Viloyatning asosiy suv manbalari Qashqadaryo, Yakkabog'soy, G'uzordaryo, Tanxazdaryo,kabi daryolar, shuningdek Chimqo'rg'on,Pachkamar kabi suv omborlardan iboratdir.*

Hududda suv resuslari qadimdan sug'orma dehqonchilik, bog'dorchilikva chorvachilik rivojida asosiy omil bo'lib kelgan. Hozirgi kunda ham Qashqadaryo paxta, g'alla sabzavot va poliz mahsulotlari yetishtirshda suv muhim manba sifatida xizmat qiladi.Shu bilan birga tabiiy sharoyitning murakkabligi, yog'in sochinning kamligi va suvdan noto'g'ri foydalanish natijasida suv taqsiliigi muammosi yuzaga kelmoqda. Shu sababli viloyatda suv resuslarini ilmiy asosda boshqarish, ularni tejash, qayta foydalanish va muhofaza qilish bugungi kuning eng dolzarb vazifalaridan biridir.

Kalit so'zlar*: Suv xo'jaligi, Suv omborlari, sug'rish tizimlari, suv tejovchi texnologiyalar, iqtisodiy ahamiyati.*

KIRISH

So'ngi yillarda iqlim o'zgarishi, suv tanqisligi va resuslaridan saviimarasz foydalanish kabi momolar o'zbekstongayam o'z tasirini ko'rsatmay quymadi.Qashqadaryo misolida ko'rib chiqish va suvdan samarali foydalanish tug'risda.

Qashqadaryo viloyatida ham sezilarli darajada namoyon bo'lmoqda shu sababli hududda suv xo'jaliging modernarzatsiya qilish, Raqamlashtirish asosida boshqaruv tizimini takamilashtirish hamda suv techovchi texnologiyalarni keng qo'llash dolzarb momolardan biri sanaladi.Mazkur taqiqotda Qashqadaryo viloyating suv ruesuslari ularning iqtisodiy va ijitimoyi ahamiyati, shuning dek samarali boshqaruv imkoniyatlar tahlil qilnadi.Viloyat hdudida suv resurslari asosan daryo,soy, buloq, va yer osti suvlari hisobiga shakilanadi.Qashqadaryo yakkabog'soy g'uzordaryo kabi daryolar tog'lardan oqib tushib, quyi hududlarda dehqonchilik uchun asosiy suv manbai vazifasin o'taydi.Shuningdek chimqo'rg'on,Pachkamar suv omborlari qishloq xojaligi ekin maydonlarni sug'orishda katta ahamiyatga ega. Tog' hududlarida esa buloqlar va kichik soylar aholining ichimlik suvi ta'minotida muhim o'rin tutadi.

Viloyat suving qadir-qimmati yuqori bo'lib ekin maydonlarini sug'orish uchun foydalaniladigan suving 83% qo'shni respulikalardan jumladan 75 % foizi.Amudaryo orqali turkmaniston davlati chegaralaridan va 8% Tojikiston davlati tog' va daryo irmoqlaridan shakllanadi.

Chimqo'rg'on suv ombori - Qashqadaryoning o'rta oqimida qurilga gedrotexnika inshooti.Qarshi shahridan 60 km sharqda Chimqo'rg'on suv ombbori qurulishi 1958 yilda

boshlangan 1960 yildan doimiy foydalannishga topshirildi.To'la sig'imi 500 mln.m3 foydali sig'imi 450 mln.m3 suv yuzasi sathi 49,2 km2 suv ombori o'zan tipida. Uzunligi 17,5km, maksimal chuqurligi 17,2metir. Qashqadaryo viloyating Qamashi, Qarshi, G'uzor va koson tumanlaridagi 188 ming ga (gektar) yerni sug'oradi.Suv ombor tarkibiga tuproqli tug'oni, minorali suv chiqarish, quyi byefda joylashgan chap sohil (27m/s)va o'ng sohili (22 m/s) bosh taqsimlagichlar kiradi.To'g'on balandligi 33 metr.(suv o'tkazish imkoniyati 350mm/s).

Hisorak suv ombori:Qurulishi 1983 yilda boshlanibb 1988 yilda tugatilgan. Uning quurulish maqsadi.Shrisabz tumani, chiroqchi kitob tumani va yakkabog' tumanning unimdor yerlarni suv bilan tamiminlash hosildorligini oshrish.sug'orishga boglangan maydon 46'8mimg km edi.suv omborning umumiy hajmi 170 mln m bo'lib foydalaniladigan qismi 161,6 mln m tashkil etadi.suv ombori shimoldan janubga 1,7 km sharqdan g'arbga 4,0 km masofani egagalaydi.Tosh tuproqli too'g'ni uzunligi 666 metr, balandligi 138metr, suv yuzasi 4,2 km suv chiqaruvchi onshotning o'tkazish imkoniyati 200 m/s,suv tashlama inshtniki 130m/s ni tashkil etadi.Suv keltiruvchi va suv chiqaruvchi kanallar, drenejal tarmoqlari bilan jihozlangan.

Pachkakmar suv oombori:Qashqadaryoning kam suvli chap irmog'i- G'uzor daryoda barpo etilgan yerik gedrotexnika inshooti.G'uzor tumani markazidan 15 km yuqoridan joylashgan. Katta O'rta va kichik o'rtadayoolardan to'ldirladi.Qurlish ishlari 1964 yilda boshlanib1967 yilda foydalanishga topshirilgan 1968 yilda to'liq qurub bitqazilgan ombbborning suv yuzasing uzunligi 3'9 km kengligi 2,8 km ,suv yuzasi maydoni 12,8 km eng katta maksimal chuqurligi 51 m , o'rtacgha chuqurligi 30 mTo'g'oning ustki uzunligi 593 m balandligi 68 m suv omborning o'ng qirg'og'ida uzunligi 198 m va maksimal balandligi 12 m bo'lgan ko'tarma damba bnqurulgan. Omborning o'ng sohilida suv sarfi 30 m/s bo'lgan suv chiqargich qurulgan.suv chiqargichning quyi qismida 2 ta konussimon rstlagich o'rnatilgan To'g'oning chap tomoonida suv sarfi 260m/s (favqulodda toshqinlarda suv sarfi 480 m/s)bo'lgan suv tashlagich - chap sohil kanali ochiq holda qurulgan.Suv omboring qurulishi G'uzor tumanining suv taminotini yaxshilashda va uning iqtisodiyotiga muhum rol o'ynaydi.ekin maydonlarni 15 minggektarga oshirish imkonini beradi.

Qamashi suv ombori:1957 yilda Qamashi shahridan4 km uzoqlikdagi sho'rchasoy tabiiy botqog'ligini tuproq to'g'on bilan to'sibhosil qilingan. To'g'oning dastlabki balandligi 10 m ustki qismining uzuznligi 900 m, ko'tarilgan marzalar bilan birgalikda 1500 m, hajmi 11mln.m3 1962 yilda to'g'on rekatruksiya qilinib 3m ga ko'tarildi.va umumiy hajmi17,3mln m3 ga va foydali hajmi 16 mln .m3 ga yetkazildi. Maksimal chuquligi 12,0 m.ortacha chuquurlligi 6,0 m, suv sathiinng yuzasi 1,5 km 2.

Suv omborlar nomi	Qurulish boshlangan yili	Qurulish tugalangan yili	Suv sig’imi	Suv bilan tamilaydigan hududlari	Suv omboring chuqurligi	Suv omborga suv quyladigan daryolar	Suv omborning umummiy maydoni	Suv omborning umummiy balandligi (to’g’on balandiligi)	Suv ombor chegaralari.
Chimqo’rg’on	1958-yil	1960-yil	500 mln .m (foydali sig’imi 450 mln, m	Qamashi, Qarshi,G’uzor Koson	30 metir	Qashqadaryosi,Zarafshon suvining Qashqadaryoga o’tqazuvchi Eskianhor kanali(qisman chimqo’rg’on suv omboriga tasir qiladi).Bir qancha irmoqlar soylar kanalar	49,2 km2 (4920 gektar) ga teng	33 metir	SHimoliy chegarasi - Qoratepa, Durmon qishloqlari. G’arbiy chegarasi-Birdoli,Tuqboy, G’ishtli qishloqlari.Sharqiy chegarasi - CHimqo’rgo’n, paxtaobod qishloqlari,Janubiy chegarasi-Balandchayla, Kulyomg’ir qishloqlar

									i
hisorak	1983-yil	1988-yil	170mln ,m (foydali qismi 161,6 mln m)	Sharisabz tumani,Chiroqchi, Kitob tumalari, Yakabog' tumani.	13metir	Oqsuv daryosi,ob-havo va qor erishi kabi tabiy manbalar	4,2km2 (420 gektar)ga teng	138 meter	Shimoliy chegarasi-Miraki shaharchasi,G'arbiy - chegarasi, G'elon ,ko'l qishloqlari.Sharqiy chegarasi-asosan tog'li hududlar va oq suv daryosiJanubiy chegarasi-Pastroq adirlar hamda qishloqlar .
Pachkamar	1964-yil	1967 yil	___	G'uzor tumani	51 metirni	Kattao'ra va kichiko'ra daryolari.	___	68 metir (bazi manbalarda 70 metir)	_____
Qamashi suv ombori	1957	___	500 mln. m 3 (foydali sig'imi 450	Qamashi yakkabog' muborak koson tumanlari	30 metir	Yakkabog' daryoosi. Yakkabog'daryosidan suv oluvchi qorabog' kanali	4,2 km (420 gektar)	13 metir (eski balandligi 10 metir)	____

			mln. M3)						

Qashqadaryo daryosi-O’zbekistoning janubida joylashgan. Qashqadaryo vilooyati hududidan oqib o’tadigan muhi suv manbalaridan biridir.Daryo nafaqat tabiiy resusr sifatida,balkiy voha aholisi hayoti, qishloq xo’jaligi va sanaoti uchun ham katta ahamiyatga ega.Tojikistonning so’g’d viloyitidan boshlanib, O’zbekistoning qashqadaryo viloyatidan oqib o’tuvchi yirik daryo.

Akademik Yahyo G’ulomov aniqlashicha daryo XII asrgacha Zarfshon daryosiga quyilgan. Daryo havzasining umumiy maydoni 12 ming km2 ni tashkil etadi.Daryo tojikistonning Sug’d viloyatidagi Hisor tizmasining g’arbiy tarmog’I bo’lgan Obixunda tog’larining shimoliy yon bag’ridan, Tovtosh dovonidan 1,5 km shimoliy-sharqda,2960 m balandlikdan boshlanadi. Daryo o’ng irmog’ O’ng irmog’I O’rtabuloqning (Forob qishlog’i yonida)quyilishigacha SHinchasoy deb ataladi. Yuqori oqimida baland plato bo’lab chuqur vodiyda oqadi.

Daryo vodiysining bosh qismi ko’p joylarda tor. Vodiy yon bag’irlari ko’pincha tik balandligi 50-120metirdan kam emas Yarg’ak irmog’i qoshilgandan so’ng vodiy bir oz (100-200 metr)kengayadi. Shu yerdan daryoda qayir paydo bo’ladi (eni 100 metir , dug’oba qishlog’i yaqinida).Chiroqchi shahridan pastroqda Hazratbashir qishlog’idan boshlab ariq va kanalarga quyiladi. Qahqadaryo daryosing irmoqlari Jinnidaryo Hisor tizmasining Oqota va sherdog; tog’lari oralig’idagi buloqlardan boshlanadi.daryoning uzunligi 57km.

Oqsuv daryosi Hisor tizmasidagi Botirboy va Seversev muzliklaridan boshlanadi.Daryoning uzunligi 115 km.

Tanxozdaryo Hisor tizmasining G’ozik ko’lidan boshlanadi.Daryoning uzuznligi 104 km.

Yakkabog’daryo Hisor tizmasining janubi g’arbiy yonbag’rlaridan boshlanadi. Dryooning uzunligi 108 km Guzordaryo chaqchar tog’idan boshlanadi. Daryoning uzunligi 68 km .Daryo suvi asosan qor , yomg’ir suvlaridan to’yinadi. O’rtacha yillik suv sarfi Varganza qishlog’I yonida 14’1 m /sek dan (ko’p suvli yilda) yetadi. Chiroqchi qishlog’I yonida yildagi eng ko’p suv sarfi 781 /sek (ko’p suvli yilda)21,4 m /sek gacha (kam suvli yilda) bo’ladi.

Yillik oqimining 64 %mart -iyun 11,7% iyul -sentabr, 24- 27% oktabr -fevral oylarida oqib o’tadi.Yillik eng ko’p suv sarfi ko’proq jala yomg’irlari hisobiga tez o’zgarib turadi.Shunga ko’ra, to’lin suv davri (fevral iyul) sel tusini oladi. Qashqadaryo qor suvlaridan to’yinsa ham unga quyuluvchi Jinnidaryo, Tanxoz,oqsuv va yakkabog’ irmoqlari aslida qor muzliklari hisobiga to’yinadi.Mazkur irmoqlar havzasida maydoni 20.3 km bo’lgan kichik muzliklar mavjud.

G’uzordaryo - Qashqadaryoning chap irmog’i. Quyi oqimida, G’uzor shahridan quyida Qorasuv deb nomlanadi.Uzunligi 86 km. Havzasing maydoni 3170 km 2suv yig’lish maydoning o’rtacha balandligi 1532 m Hisor tizmasining shimoli - g’arbiy boshlanadigan katta O’radaryo va kichik O’radaryolarning qo’shilishidan hosil bo’ladi. Qashqadryoga quyladi.O’rtacha yillik suv sarfi 5,6m/sek Eng ko’p suv sarfi 15,9 m/sek eng kam suv sarfi 0,31 m/sek Qor va yomg’ir suvlaridan to’ynadi.eng ko’p suv sarfi aprelda (22,5%) eng kam suv sarfi sentyabrda (3,6%)kuzatiladi.

Jarsoy - Qashqadaryo viloyati kitob va chiroqchi tumanlaridagi soy Qashqadaryoning o’ng irmog’i.Qora tepa tog’larning janubi -g’arbiy oqib tushadigan yuzdan oqib tushadigan yuzdan ortiq mayda irmoqlardan tashkil topgan, eng yirik irmog’i Yelsoy. Yuqori oqimda oyoqchisoy, o’rta qismida kichik jarsoy nomi bilan ataladi.CHiroqchi shahri yaqinidaQashqadaryoga quyiladi.Uzunligi 64 km,hazasing maydoni 348 km Jarsoy yomg’ir, qor va buloq suvlaridan to’ynadi.

Langardaryo yoki langar - Qahqadaryoning chap irmog’i (Qashqadaryo viloyati) Hisor tizmasining janub -garbiy tarmog’i -Yakkabog’ tizmasidan (2200 2300m) boshlanib g’arbga oqadi.uzunligi 76km , havzasining maydoni 258 km .o’rtacha yillik suv sarfi 0,9 m/sek maksimal suuvv sarfi aprel may oyda.

Qorasuv- Qashqadaryo viloyatidagi soy. Oqsuv daryosining o’ng irmog’i. uznligi 33 km havzasi mamydoni 139 km Mvsumiy qor yomg’ir suvlaridan to’ynadi.O’rtaha yillik suv sarfi 1, 43m3 /sek Ko’p suvli yillarda suv sarfi 2, 85 m3/sek.Yer osti suvlari Qashqadaryo viloyati hisor tog’ tizmasing baland hududlaridan pastga qarab harhakatlanadi, va tog’ oldi hududlarda buloqqlar hosil qiladi.bu tabiiy ommilar viloyatning buloqlarga boy bo’lishiga sabab bo’ladi.buloqlardan ichimlik suvi qishloq xo’jaligi va boshqa ehtiyojlar uchun keng qo’laniladi.

Langar ota buloqlari: Qamashi tumanida joylashgan bu buloqlar, langar ota qishlog’ida joylashgan masjid bilan birga ziyoratgoh sifatida mashhur.

Oq suv buloqlari:kitob tumanida joylashgan bu buloqlar, tabiyy go’zaligi va toza suvi bn mashhur

Kumushkon buloqlari: Qashqashqadaryo niloyating yakkabog’ tumanida joylashgan bu bulolar toza suvi na ajoyib tabiyati manzaralari bilan ajralib turadi.

Qirqqiz buloqlari: Dehqonobod tumanida joylashgan bo’lib afsoonaviy vooqiyalar bilan bog’liq .

Ming chinor buloqlari: shahrisabiz sharida joylashgan bu buloqlar ving chinor bog’ida joylashga tarxiiy va madaniy ahmiyatga ega . Qorg’ontepa buloqlari:mmirsghkor tumanida joylashgan bo’lib toza suv tabiiy go’zaliklari bilan mashhur.

Shahrisabz buloqlari :SHahrisabz tumanida joylashgan buloqlar, tarixiy va amnadaniy ahmiyatga ega bo’lgan joylarda joylashgan.

Nurota buloqlari: Guzor tumabnida joylashgan bul buloqlar tarxiy na tabiiy go’zaligi bn mashhur.

Qora buloq: Bu buloq bashir qishlog’ida joylashgan Hazrati bbashir zeyoratgohi atrofi:

Obizarang bulog’i: Kitob tumani ,Hissor tog’ tizmasida jooylashgan bu buloq suvi toz salqin bo’lib to’gli hududa joylashgan.

Obulissuv bulog’i: kitob tumanida joylashgan.toza va sovuq suvga ega. U ichimlik va sug’orish maqsadida foydalaniladi.

Tutlik bulog’i: yakkabog’ tumanida joylashgan.suvi mineral moddalarga boy bo’libsog’liq uchun foydali.

CHorvak bulog’i: Chiroqchi tumanida joylashgan. Suvi toza salqin mahaliy aholi tomonidan keng foydanalinadi.

Karakul bulog’i: shahrisabz tumani joylashgan.

G’alvaor bulog’I: kitob tumanida joylashgan suvi meniral modalarga boy.

Oqsoy bulog’:yakkabog’ tumanida jooylashgan.

Suvdan oqilona va unimlli foydalanish hozir kuning dollzar mavzularidan biri bo’lib.Insonlar va qishloq xo’jaligida suving uruni beqiyos. Qisloq hujaligida suvdan oqlona foydalanish vayangi suv techovchi tehnoologiyarni tadbiq etish.Aholi orasida va qishloq hujaligida tomchilatib sug’orish yoki purkab sug’orishni joriy etiash suv hajmining 30 40^%tejagan bo’ardi.dalarga yer osti quvurlari orqali suv yetkazib berish. Suv sarfini hisoblash rejali hosil turlarni va iqlimiy sharoyitga qarab ekish va ko’paytirish. Suvdan oqlona foydalanish - bu nafaqat qishloq hujaligida yuqori hosi olishni . balkiy kelajak avlod uchun suv taminotini kafolatlashdirZamonaviy sug’orosh texnologiyalari suv taqsimoti va ekologik muhofa choralarni ko’rish.